

Бобечко Оксана Юрїївна,
кандидат мистецтвознавства, старший викладач
кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного
університету ім. Івана Франка

МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ СУЧАСНИХ БАНДУРИСТОК УКРАЇНИ

Стаття висвітлює окремі аспекти мистецько-виконавської діяльності провідних сучасних бандуристок Г. Менкуш, Г. Топоровської, Л. Посікіри, О. Герасименко, В. Дутчак та їх звернення до поетичної творчості Т. Шевченка. Розглядається творчо-виконавський, навчально-методичний та композиторський внесок мисткинь у розвиток вагомого пласту української музики, який складає музична шевченкіана.

Ключові слова: Тарас Шевченко, музична шевченкіана, поезія, бандуристка, бандурне мистецтво.

Бобечко Оксана Юрїївна. Музыкальная шевченкиана в творческой практике современных бандуристок Украины.

Статья освещает отдельные аспекты исполнительской деятельности ведущих современных бандуристок Г. Менкуш, Г. Топоровской, Л. Посикиры, О. Герасименко, В. Дутчак, также их обращение к поэтическому творчеству Т. Шевченко. Рассматривается их творческий, исполнительский, учебно-методический и композиторский вклад в развитие весомого массива украинской музыки, который составляет музыкальная шевченкиана.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, музыкальная шевченкиана, поэзия, бандуристка, бандурное искусство.

Oksana Bobechko. Musical shevchenkiana is in creative work of modern bandura-players of Ukraine.

The article lights up the separate aspects of artistic-carrying out activity of leading modern bandura-players of G. Menkush, G. Toporoska, L. Posikira, O. Gerasymenko, V. Dutchak and their address to poetic work of T. Shevchenko. Examined them creatively-carrying out, educational-methodical and composer's contribution to development ponderable to the layer of Ukrainian music, that folds musical shevchenkiana.

Key words: Taras Shevchenko, musical shevchenkiana, poetry, bandura-player, bandura art.

У добірному гроні непересічних постатей національної культури виняткове місце належить генію українського народу – Тарасу Григоровичу Шевченку. Його творчий доробок не лише наповнив скарбницю духовних надбань українського народу, а й став ваговою частиною світового мистецтва.

Важливе місце в літературній спадщині Т. Шевченка займає тема жіночої долі. Роздуми про роль і місце жінки в суспільстві були близькими та важливими для Шевченка. У праці “Тарас Шевченко” І. Франко зауважив: “Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так витривало, так гаряче і з ціллю сві-

домою промовляв в обороні жінок, в обороні їх права на повне, чисте людське життя, котрий би таким могучим словом бичував усе те, що в'яже, деморалізує і тисне жінчину" [14, 122].

Дослідники творчості видатного поета відзначають безцінний внесок Т. Шевченка в постановку та розробку "жіночого питання" як в українській, так і у світовій літературі, зауважуючи, що саме він підштовхнув нас до ствердження майбутнього паритету у взаємовідносинах двох статей в суспільстві [13, 25].

Слід відзначити, що проблема участі жіноцтва у різних сферах діяльності цікавила багатьох науковців, дослідників, письменників та культурних діячів ще наприкінці ХІХ ст., адже чоловіче домінування в історії було очевидним вже на той час. Перші спроби зафіксувати жіночі постаті на наукових обрядах України, ввести до наукового обігу їх портрети, ідеї гендерного руху, дослідити питання жіночої творчості знаходимо в працях визначних громадських діячів та вчених І. Франка, М. Драгоманова, П. Грабовського, Н. Кобринської ще на зламі ХІХ – ХХ століть.

Роль жінки в суспільстві, особливо протягом ХХ століття, поступово змінюється. З плином часу вона не лише здобуває освіту, а стає викладачкою, освіченим науковцем, проводить активну суспільну діяльність та, навіть, стає громадською лідеркою в багатьох освітянських та наукових програмах, на підприємстві та в політиці. Незважаючи на всі патріархальні заяви, які й до сьогодні, на жаль, присутні в суспільстві, з кожним днем все більше жінок прилучаються та стають безпосередніми учасницями світового культурного процесу. Не стала винятком й мистецька сфера, зокрема, бандурне мистецтво.

Розкриття питань, які пов'язані з визначенням ролі та місця жінки в суспільстві, знайшло відображення в публікаціях науковців різних галузей – зокрема, це праці М. Богачевської-Хомяк, С. Павличко, В. Агеевої, О. Кісь та ін. Творчо-виконавська діяльність окремих виконавиць-бандуристок висвітлена у розвідках О. Бобечко [1], В. Дутчак [3], Л. Кияновської [5], Н. Супрун [10] та ін. Проте, окреслення поетичної творчості Кобзаря у діяльності жінок-бандуристок є доволі фрагментарним та потребує подальшого дослідження.

Метою пропонованої статті є висвітлення окремих аспектів мистецько-виконавської діяльності провідних сучасних жінок-бандуристок та їх звернення до поетичної творчості Т. Г. Шевченка.

Сучасні бандуристки, серед яких провідне місце посідають Г. Менкуш, Л. Посікіра, О. Герасименко, Г. Топоровська, Л. Мандзюк, В. Дутчак, Л. Дедюх та інші, на високому фаховому рівні репрезентують бандурне мистецтво у всіх його проявах (зокрема, концертне виконавство, композиторська діяльність, педагогічна сфера і т. ін.).

Як зазначав видатний композитор ХХ ст. Станіслав Людкевич, мабуть, ні один із світових поетів-ліриків не діждався такої сили музичних обробок своїх творів (і то якраз вокальних, тобто, призначених до співу), що саме Шевченко" [7, 246]. Провідну роль творчість Т. Шевченка відіграла й в оновленні репертуарних ресурсів кобзарів та бандуристів.

Починаючи від 70-х років ХІХ ст., кобзарський репертуар збагачується творами Т. Шевченка, а саме: "Заповіт", "Реве та стогне Дніпр широкий" (ури-

вок з балади "Причинна"), "Зоре моя вечірняя" (уривок з поеми "Княжна") та іншими композиціями. Пізніше кобзарі та бандуристи самі почали створювати мелодії на слова Шевченка, а також власні твори про нього.

Процес "ожіночування" бандурного мистецтва, який відбувався протягом ХХ століття, привів не лише до кількісної переваги (на сьогоднішній час – домінування) жінок-виконавиць, а й до збільшення та оновлення бандурного репертуару. Композиції на слова Т. Шевченка та про життя і творчість поета входять до репертуару жінок-бандуристок і посідають в ньому чільне місце. Олександра Кузьменко, Антоніна Голуб (правнучка Остапа Вересая), Олеся Левадна (учениця Гната Хоткевича) – одні з перших жінок-бандуристок, які включали до своїх концертних виступів композиції на слова видатного поета, а Антоніна Голуб однією з перших серед бандуристок створила оригінальний твір "Дума з поеми "Невольник" до слів Т. Шевченка. Сучасні українські жінки-бандуристки не лише неодмінно вводять до свого репертуару твори, написані на слова Т. Шевченка, а й самі створюють музику до безсмертних слів видатного поета.

Показовою в цьому контексті є творчість народної артистки України Галини Менкуш. У виконуваних та створених бандуристкою вокально-інструментальних творах на слова Т. Шевченка ("Кругом неправда і неволя", "Гомоніла Україна", мелодекламації "За байраком, байрак", думках "Плач Ярославни" та "Невольник" з поеми "Сліпий", "Вітре буйний" та багатьох інших) вдало поєднуються епічність, традиційна для кобзарства та виразові засоби сучасної музичної мови, адже "в художній інтерпретації дуже важливим є опора на традиції, але при цьому потрібне привнесення якісно нового, нових естетико-художніх засобів виразності, або нового погляду на те, що стало традицією" [4, 12].

Не стала винятком і написана бандуристкою в стилі думи композиція "Кругом неправда і неволя", з характерною імпровізаційністю, вільною ритмікою, виразною вокальною лінією, застосуванням речитативу, ладо-тональними барвами. Авторка пропонує увазі слухача підсилену неповторним колоритом бандури широку епічну розповідь з численними відступами, в яких відбито народну оцінку соціальних суперечностей і явищ. Художні завдання твору вирішуються шляхом використання авторкою різновидів техніки, ритмічної, динамічної, темпової палітри. Застосовуючи тріольний рух, акордову фактуру, тремоляndo та гліссандо, а також харківський спосіб виконання, бандуристка чудово розкриває звукову палітру сучасної бандури, вдало передаючи цими засобами образний світ композиції – напругу і переживання за долю народу. Характерною рисою твору є часта зміна темпів (*vivo*, *andante*, *allegretto con moto*, *vivo*, *andante*, *vivo*, *larghetto*) та розміру (6/8, 3/4, 2/4, 3/4, 4/4, 2/4, 6/8, 3/4, 6/8, 3/4, 4/4, 3/4). Починаючись в соль мінорі твір закінчується в однойменному мажорі – утверджуючи слова надії поета на перемогу та звільнення народу з пут гніту.

Відзначимо, що насичений шевченківськими творами концертний репертуар бандуристки та її авторські композиції до поезій Кобзаря допомагають виконавиці популяризувати та пропагувати бандурне мистецтво, а також залучати нових прихильників.

Композиції, написані до слів Т. Шевченка, посідають важливе місце й у репертуарі заслуженої артистки України, бандуристки Галини Топоровської.

Улюбленими для мисткині стали пісні на слова видатного поета: "Плач Ярославни" Ф. Жарка, "Тече вода в синє море" Г. Хоткевича, народні "Перебендя", "Якби ви знали паничі", "На панщині пшеницю жала" та багато інших.

Окрім виконавського та педагогічного таланту, Г. Топоровська володіє прекрасним даром композиції. Цьому, не в останню чергу, сприяють майстерне володіння виконавицею інструментом, великий і різносторонній досвід гри, знання специфіки бандури та її виражальних можливостей. Ретельно добираючи до своїх композицій літературний текст, авторка часто звертається і до поетичних рядків видатного українського Пророка. Яскравим прикладом є мелодекламація "Реквієм по Чорнобилі", написана Г. Топоровською до слів знаної української поетеси Антоніни Листопад. Особливої довершеності твору надає обрамлення поетичними рядками Т. Шевченка. Відзначимо, що саме поєднання декламації та співу в цій композиції зумовлює експресію образу та виразність драматургії. "Як віра в перемогу над злом, як віра в очищення душі, як віра в незнищенність людини, в її спасіння в кінці звучать поетичні рядки Великого Кобзаря" [12, 12] – зауважує Г. Топоровська, обґрунтовуючи важливе значення Шевченкового тексту для твору.

Про високий професіоналізм та талант народної артистки України, бандуристки Людмили Посікіри, свідчать численні позитивні публікації, серед яких відгук О. Назаренко: "...кожен її вихід на сцену перетворюється у справжній спектакль. Змінюючи один одного, перед нами пройшли герої монотеатру Людмили Посікіри: ніжно співає синові колискову мати, стражденно промовляє відомий герой поеми Шевченка Невольник, плаче, тужить Ярославна" [8] та ін. В контексті нашої розвідки слід зауважити, що ця фахова рецензія написана на виконувани бандуристкою Шевченківські твори, які червоною ниткою проходять крізь весь творчий шлях непересічної виконавиці. "Плач Ярославни" Ф. Жарка, "Дума Невольника" Ф. Глушка, "Мені однаково", "Садок вишневий коло хати" М. Лисенка, "Утоптала стежечку" Я. Степового та багато інших стали окрасою виконавського репертуару народної артистки. Слід відзначити, що Л. Посікіра є постійною учасницею урочистостей Т. Шевченка у Києві та Львові. 1989 року Л. Посікіра знялась у фільмі "Кобзарі" (Укртелефільм). В переліку творів, які бандуристка записала на телебаченні і радіо, знаходимо: "Думу Невольника" з поеми Т. Шевченка "Сліпий" на музику Ф. Глушка.

Важливе місце у творчому доробку Л. Посікіри займає також створення концертного та педагогічного репертуару бандуристів. Її перекладення, аранжування інструментальних та вокально-інструментальних творів збагатили репертуар виконавців. 2006 року професор опублікувала навчальний посібник "Педагогічний репертуар бандуриста-співака" [9]. Важливе місце в збірнику займають твори, написані до поезій Т. Шевченка, а саме "Ой я свого чоловіка" (музика Г. Хоткевича), "Мені однаково", "Садок вишневий коло хати", "Якби мені, мамо, намисто" (музика М. Лисенка), "Утоптала стежечку" (музика Я. Степового), "Ой на горі ромен цвіте" (музика І. Кушплера). Ці твори прилучають виконавців до художнього скарбу українського народу та є базовими у репертуарі співака-бандуриста. Їх вирізняє мелодійно-виразна і нескладна, зручна за своїм емоційним змістом фактура.

Вокально-інструментальні композиції на слова Т. Шевченка, представлені Л. Посікірою у збірці, охоплюють велику палітру почуттів та переживань людини, історичне минуле та сьогодення українського суспільства, примушують думати та співпереживати. З музичної точки зору, вони насичені цікавими та сучасними гармонічними зворотами з використанням багатоманітних технічних прийомів гри на інструменті (арпеджіато, глісандо, тремоло, тремоляндо, харківський спосіб гри), багатим фактурним викладом та розлогою динамічною й агогічною шкалою.

Визнана виконавиця і композитор, заслужений діяч мистецтв України Оксана Герасименко неодноразово у своїй творчості звертається не лише до поезії Т. Шевченка, а й до творів Л. Українки та І. Франка, створюючи композиції, сповнені почуття щирої поваги й любові до Батьківщини. Особливого звучання набули популярні композиції до слів видатного поета та присвячені Кобзареві в аранжуванні та обробці мисткині: "Думи мої, думи мої" (обр. Г. Яковлева: аранж. для ансамблю бандуристів), "Тече вода" Г. Хоткевича (обр. для соло М. Дремлюги: аранж. для тріо бандуристок), "На роковини Т. Шевченка" Б. Фільц до слів Л. Українки (аранж. для квартету бандуристок) "Така її доля" (обр. для голосу в супроводі бандури), "Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя" (улюблена народна пісня Тараса Шевченка – О. Б.), "Зоре моя вечірняя" (обробка для голосу в супроводі бандури та скрипки) та інші.

Виняткове місце в шевченківському доробку О. Герасименко займає солов'як "Все йде, все минає" (уривок з поеми "Гайдамаки") на слова Тараса Шевченка, написаний композиторкою 2011 року для голосу у супроводі фортепіано, а також для симфонічного оркестру. Талановита композиторка, використовуючи певні засоби музичної мови, зуміла майстерно відтворити та втілити в музичному образі поетичну картину змальовану Шевченком.

Вшановуючи пам'ять Кобзаря, О. Герасименко є постійною учасницею (до численного репертуару знаної виконавиці входять твори до слів поета: "Утоптала стежечку", "Якби мені черевики" Є. Козака та інші) та організаторкою Шевченківських концертів.

Справжньою Берегинею бандурного мистецтва "української пісні, Шевченкового слова, а значить і українськості загалом" [11, 161] називають знану бандуристку, професора Віолетту Дутчак. Вокально-інструментальні твори українських композиторів на вірші Т. Шевченка займають вагомe місце в репертуарі виконавиці. Серед них: "Дума Невольника" Ф. Глушка, "Чи винна голубка" Г. Хоткевича, "Ой маю, маю я оченята" М. Лисенка, "Утоптала стежечку" Я. Степового, "Нащо мені чорні брови" Д. Бонковського, українські народні пісні "Од села до села" обробка Ю. Мейтуса та "Зоре моя вечірняя", "Бандуристе орле сизий" в авторській обробці виконавиці. Як талановита музична перекладачка та аранжувальниця, В. Дутчак опрацювала понад двадцять творів до слів геніального поета.

1993 року побачило світ нотне видання, до якого увійшли романси українських композиторів-класиків для голосу в супроводі бандури. Перекладення та упорядкування композицій, що складають збірку, здійснені В. Дутчак. Символічним є те, що назвою збірника став рядок з поезії Т. Шевченка – "Ой три шляхи широкії".

Левову частку творів уміщених у виданні займають композиції до слів Кобзаря, написані неперевершеними українськими композиторами М. Лисенком ("Ой одна я, одна", "Ой маю, маю я оченята", "Садок вишневий", "Ой стрічечка до стрічечки"), Я. Степовим ("Ой три шляхи широкі", "Утоптала стежечку") та Д. Бонковським ("Нащо мені чорні брови"), які ввійшли до репертуару багатьох виконавців-бандуристів завдяки творчому опрацюванню виконавиці. Невипадково, що саме композицій, створених М. Лисенком, у збірці представлено найбільше, адже саме цей автор, створивши неперевершену "Музику до "Кобзаря" Т. Шевченка" (котра налічує більше 80 творів різних жанрів – романси, ансамблі, кантати, поеми), а також інші композиції присвячені геніальному поетові, – став одним з найбільших речників Шевченкової поезії в музиці.

В упорядкуванні Віолетти Дутчак 2004 року вийшла у світ збірка "Кобзареві струни", яку наповнили вокальні твори в супроводі бандури та композиції для ансамблів бандуристів, написані до слів Т. Шевченка [6]. Створені В. Дутчак аранжування творів українських композиторів та обробки українських народних пісень не лише поповнили та збагатили репертуарну скарбничку бандуристів, а й стали вагомим внеском в українську музичну шевченкіану. Значну частину збірника складають народні пісні, серед яких: "Зоре моя вечірняя", "По діброві вітер віє", "Бандуристе, орле сизий", "Защебетав жайворонок", оскільки саме "народна пісня була для Шевченка живодайним джерелом натхнення, об'єктом гарячого зацікавлення та дослідження" [2, 3].

Солоспіви та пісні "На городі коло броду" (музика Я. Лопатинського), "У гаю, гаю" (музика Д. Січинського), "Літа орел" (музика К. Стеценка), "Сонце гріє, вітер віє" (музика І. Фіцаловича), "Ой я свого чоловіка" (музика Г. Хоткевича) вирізняються високопрофесійними аранжуваннями, адже володіючи хорошим художнім смаком, тонкощами гармонії, інструментування, формоутворення, технічними можливостями бандури з урахуванням аплікатурних зручностей, В. Дутчак майстерно опрацьовує музичні композиції.

До прикладу, відома композиція "Якби мені черевики" (музика А. Штогаренка) саме в жіночому аранжуванні набуває сучасного звучання та по-новому переосмислюється виконавцями та слухачами. Жінці-виконавиці чи аранжувальниці легше зрозуміти та відтворити емоції, які переживає дівчина, зображена в авторському або народному поетичному тексті (в нашому випадку вірші Т. Шевченка). Насичена технічно (арпеджіо, арпеджіато, гліссандо, форшлаги) та фактурно, інструментальна партія бандури в пісні містить цікаві музичні звороти, пасажі, ритмічні і темпові позначення (синкопи, стакато, тенуто, фермати). Найповнішому відтворенню та відображенню емоцій словесного тексту твору сприяє широка динамічна шкала (від *mp*, *sub. p* до *ff*, *sffz*), велика кількість агогічних відхилень та використання харківського способу гри.

Слід зауважити, що В. Дутчак плідно працює і в науковій сфері, зокрема, розкриваючи окремі аспекти розвитку музичної шевченкіани в Україні та за кордоном. Так, передмовою до збірки "Кобзареві струни" стала вступна стаття В. Дутчак під назвою "Невмируще слово кобзаря", в якій авторка, поєднуючи високий фаховий рівень науковця та виконавський досвід бандуристки, описує виникнення в українській музиці окремого пласту під назвою музична шевченкіана, яка вражає різнобарвністю жанрів та невичерпністю образів" [2, 3].

Отже, вагомий пласт української музики, який складає музична шевченкіана, на найвищому мистецькому рівні знайшов своє відображення і у творчовиконавській, навчально-методичній та композиторській діяльності жінок-бандуристок. Маючи в своєму доробку об'ємний репертуар, представлений різноманітними музичними жанрами, сучасні виконавиці намагаються якомога точніше відтворити та передати образно-емоційну сферу виконуваних творів, створити високохудожні музичні образи крізь призму жіночого сприйняття навколишнього світу.

Література

1. Бобечко О. Поезія Тараса Шевченка в концертному репертуарі бандуристки Галини Менкуш / О. Бобечко // Тарас Шевченко та кобзарство : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14–16 квітня 2010 р. – Львів, 2010. – С. 168–172.
2. Дутчак В. Невмируще слово кобзаря. Кобзареві струни : збірник вокальних творів на слова Т. Шевченка у супроводі бандури : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / [упорядкування, аранжування, обробка Віолетти Дутчак]. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2004. – С. 3-6 (вступне слово).
3. Дутчак В. Творчий портрет Оксани Герасименко: бандурне мистецтво на перехресті культур та епох (ювілейні узагальнення) / В. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ : Плай, 2009. – Вип.15–16. – С. 136–147.
4. Жукова Н.А. Інтерпретація як компонент музичної творчості: естетичний аспект : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.08 / Н.А. Жукова. – К., 2003. – 14 с.
5. Кияновська Л. Людмила Кузьмівна Посікіра / Л. Кияновська // Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах. Українська академічна школа. – К. : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2005. – С. 309–311.
6. Кобзареві струни: збірник вокальних творів на слова Т. Шевченка у супроводі бандури: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / [упорядкування, аранжування, обробка Віолетти Дутчак]. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2004. – 80 с.
7. Людкевич С. Співні та мелодійні основи й прикмети поезії Т. Шевченка / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи / Упор. З. Штундер. – Львів : Дивосвіт, 1999. – Т. I. – С. 246–254.
8. Назаренко О. Мажорний лад травневої октави / О. Назаренко // Молода Галичина. – 2003. – 24 травня.
9. Посікіра Л.К. Педагогічний репертуар бандуриста-співака : навч. посібник / Л.К. Посікіра. – Дрогобич : ПОСВІТ, 2006. – 160 с.
10. Супрун Н. Спосіб життя – кобзарство / Надія Супрун // Бандура (США). – 2000. – № 73–74. – С. 45–48.
11. Тебешевська О. Літературно-мистецькі паралелі: Шевченко і кобзарські традиції Прикарпаття / О. Тебешевська // Тарас Шевченко та кобзарство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 14–16 квітня 2010 р. – Львів, 2010. – С. 156-163.
12. Топоровська Г.М. Методичні рекомендації // Топоровська Г. Нехай дзвенить моя струна...: навч. посібник (концертний репертуар) / Г.М. Топоровська. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – С. 10-24.
13. Тріпутіна Н.П. Жіноча тема у творчості Т.Г. Шевченка / Н.П. Тріпутіна // Шевченкіана на початку ХХІ століття: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 190-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка 25 березня 2004 р. – Харків, 2004. – С. 17-25.
14. Франко І. Тарас Шевченко / І. Франко // Твори в 50 т. Т. 28.: Літературно-критичні праці (1890 – 1892). – К. : Наукова думка, 1980. – С. 112-122.